

NORGES INDSKRIFTER

MED DE ÆLDRE RUNER.

UDGIVNE

FOR

DET NORSKE HISTORISKE KILDESKRIFTFOND

VED

SOPHUS BUGGE.

I.



CHRISTIANIA.

A. W. BRØGGERS BOGTRYKKERI.

1891—1903.

Kapitel V.

Flere end de i det foregaaende Kapitel behandlede Runetegn kan forklares som opstaaede af latinske Bogstavtegn. Men jeg skal opsætte Behandlingen af disse.

Her er det tilstrækkeligt for mig gennem Behandlingen af nogle Runetegn at have fastslaaet (hvad allerede Kirchhoff og Wimmer fuldstændig har bevist), at den germanske Runerække forudsætter Kjendskab til den latinske Skrift og at flere af Runerækkens Tegn er laante umiddelbart eller middelbart fra det latinske Alfabet.

Men heraf har Wimmer (og flere med ham), som jeg tror, med urette draget den Slutning, at Runeskriften ene og alene stammer fra den latinske Skrift¹⁾.

Man maa jo tværtimod paa Forhaand indrømme Muligheden af, at de Mænd eller den Mand, som først har sammenfattet Runerækkens Tegn til ét Skriftsystem, kan ved Siden af latinske Tegn, som kom til at danne et væsentligt Grundlag for Runeskriften, have optaget Tegn fra en anden Skrift, navnlig saadanne Tegn, som udtrykte Lyd, der ikke i den latinske Skrift havde noget Tegn. (Hermed vil jeg ikke have betegnet den latinske Skrift som det primære fremmede Grundlag for Runeskriften).

Og naar det er godtgjort, at Runeskriften tidligst optræder hos Goterne i Sydøst, da de holdt til i Egnene nord og nordvest for det Sorte Hav og i til-

¹⁾ Omvendt kan *j* i Oldhøitysk og i Ags. betegnes ved *g*.

²⁾ Af Runenavnet **jēr* vover jeg ikke at slutte noget sikkert om Runetegnets Oprindelse. Hvis Navnet **jēr* er en Omtydning af et fremmed Bogstavnavn (se herom i det følgende), synes det at vise, at der til Grund for *j*-Runen ligger et enkelt fremmed Bogstavtegn og ikke en Ligatur af to Bogstavtegn.

Kirchhoff S. 8, R. Meyer (Sievers Beitr. XXI S. 169) og Luft S. 43 f. antager *j*-Runen for en selvstændig Opfindelse af Germanerne og mener, at den er opstaaet ved Differensering af Tegnet for *i*. Hempl (Journal of Germ. Philol. II S. 373) ser i *ᚢ* *j* en ældgammel Form for *i*.

³⁾ O. v. Friesen S. 5 f. udtaler sig ligesom jeg mod Wimmers Slutning om, at Runeskriften skulde stamme fra den latinske Skrift alene.

grænsende Lande, saa er det paa Forhaand sandsynligt, at ikke romersk Indflydelse alene har gjort sig gjældende hos Goterne ved deres tidligste Optagelse eller Opfindelse af en Skrift. Tværtimod maa man, som O. v. Friesen S. 13 ff. udførlig udvikler, under disse Forhold herved først og fremst tænke paa græsk Indflydelse.

Til det her som en Mulighed forudsatte Forhold, at Runeskriftens Tegn er Omdannelser dels af latinske, dels af græske Bogstavtegn, har vi en slaaende Parallel i Ulfilas gotiske Skrift¹). Ifølge Wimmers Udvikling benyttede Ulfila det græske Uncialalfabet som Grundlag for sin Skrift, men hvor dette ikke syntes ham tilstrækkeligt for hans Formaal, der vendte han sig til det latinske Alfabet, og i to Tilfælde optog han Runer (Wimmer S. 270). Den fra Ulfilas gotiske Skrift hentede Analogi skulde endogsaa paa Forhaand tale for, at den græske Skrift har dannet et væsentligere Grundlag for Runeskriften end den latinske Skrift.

Det er ikke alene Formen af nogle Runetegn, som fører mig til den Antagelse, at Runeskriften ikke blot er paavirket af den latinske, men ogsaa af den græske Skrift; men tillige den Omstændighed, at Runeskriften har for visse Lyd en Betegnelse, som har Tilknytning i den græske Skrift, medens i den latinske Skrift intet tilsvarende forekommer.

Jeg skal her først omtale en Rune, som udtrykker Lyd, for hvilke den latinske Skrift ikke har noget eget Tegn. Det er en Rune, der ogsaa af v. Friesen S. 17 særlig og stærkt fremhæves som Bevis for, at Runeskriften er paavirket af græsk Skrift, og mod, at den skulde stamme fra det latinske Alfabet alene.

Rune 22 η . Denne Rune, som dog ikke forekommer i de gotiske Indskrifter fra Pietroassa og Kovel, betegner i Regelen gutturalt $n + g$, undertiden gutturalt n alene. Runen kan ogsaa betegne Stavelsen ing ; se foran S. 14. Runen betegner altsaa, naar den ikke er Stavelsetegn, den Lydforbindelse, som i Græsk betegnes ved $γγ$ og i Gotisk ved gg eller i Græsk ved γ foran α og i Gotisk ved g eller gg foran k og foran q .

Denne Rune, hvis Navn var got. **Ingws*, beviser efter mit Skjøn, at Runeskriften ikke stammer fra det latinske Alfabet alene. Thi at der er dannet et eget Tegn for at udtrykke den ovenfor nærmere angivne Lyd eller Lydforbindelse, har ingensomhelst Støtte i den latinske Skrift, som brugtes paa den Tid, da Runeskriften efter Wimmer opstod.

Wimmer S. 115 f. mener, at denne Rune \diamond har faaet sit Tegn af to \leftarrow 'er, som er vendte mod hinanden. Men \leftarrow betegner k , og at kk skulde være blevet Tegn for de Lyd, som nu oftest skrives ng eller ing , har hverken nogen Støtte i de Lyd, som Runen betegner, eller i den latinske Skrift. Ligesaa udtaler Hempl (Phil. St. S. 19) sig mod Wimmer. (Han mener, at dette Runetegn er opstaaet ved en Ligatur.) Denne Wimmers Forklaring maa jeg derfor ligesaavel som R. Meyer og Luft S. 47 ff. afgjort forkaste²).

¹) R. Meyer (Sievers Beitr. XXI S. 173) vil ikke anerkjende denne Analogi, men, som mig synes, med urette.

²) Th. v. Grienberger (Arkiv XIV S. 118) mener, at den oprindelige Form af Runen for η er \diamond og at denne Rune har sin Oprindelse fra en Form af det latinske Q, som i gammel-

Jeg antager med ældre Forskere (f. Eks. Henning S. 154), at Runen \diamond η har et græsk Forbillede og er opstaaet af to græske Γ 'er, som er vendte mod hinanden. Denne Rune er da opstaaet ved Efterligning af den græske Skrivemaade $\gamma\gamma$ som Tegn for ng ¹⁾.

Denne Forklaring støttes ved Ulfilas gotiske Bibelskrift. Vi har seet, at Ulfilas Bibelskrift ved flere Bogstavtegn har en umiskjendelig og ikke tilfældig Parallelisme med Runeskriften. Ligesom Runeskriften har hentet Tegnene for f , h , r , j fra den latinske Skrift, saaledes har ogsaa Ulfila for f , h , r , j optaget Tegn, som stammer middelbart eller umiddelbart fra latinske Tegn. Nu skriver Ulfila efter græsk Mønster g foran g , k og q som Tegn for en Næselyd. Dette støtter da, tror jeg, den Mening, at Runetegnet for η er opstaaet af to forbundne græske Gamma'er.

Mellem det græske Tegn og Runen er der, i Modsætning til den latinske Skrift, den Overensstemmelse, at ved Betegnelsen for ng ikke samme Tegn som for det dentale n er valgt, men at Lyden er udtrykt ved at sætte g dobbelt.

Wimmer S. 116 benægter Sammenhængen med den græske Lydbetegnelse $\gamma\gamma$, fordi Runeskriften har ét selvstændigt Tegn for at betegne denne Lyd. Men denne Grund vilde, hvis den havde nogen Vægt, ligesaa meget tale mod Wimmers egen Forklaring af Runetegnet for η .

Grunden til, at den oftest forekommende Form af Runeskriften her ikke har bibeholdt den i græsk Uncialskrift brugte Betegnelsesmaade ved to indbyrdes identiske Bogstaver uforandret, kunde man kanské ville søge deri, at det er et Princip i Runeskriften, som sjælden fraviges, at to identiske Tegn ikke skrives ved Siden af hinanden i samme Ord.

Men v. Friesen S. 44 gjør opmærksom paa, at to sammenstaaende Gamma'er i græsk kursiv og litterær²⁾ Skrift oftere forbindes; se S. 108 Tavle I Fig. 7, hvor første Tegn tilhører baade kursiv og litterær Skrift, medens det andet Tegn kun er kursivt. Tegnene er gjengivne efter v. Friesen S. 44.

Fra en saadan Ligatur udleder v. Friesen Runetegnet. Ogsaa jeg finder det sandsynligt, at Runetegnet er opstaaet af to forbundne Gamma'er; men det synes mig usikkert, om netop en af de hos v. Friesen opførte Ligaturer ligger til Grund for Runetegnet. Fremdeles mener v. Friesen, at Kylfver-Stenens Form η (se S. 7) staar Prototypen nærmest. Dette synes mig mindre tydeligt. Det græske Tegn har ikke en horisontal Tværestreg nedentil, og Kylfver-Stenens Tegn har ikke, som det græske Tegn, en Forlængelse til høire af den horisontale Tværestreg oventil.

At Runetegnet for η skyldes Indflydelse fra den græske Skrift, tror jeg ogsaa at kunne støtte ved et hidtil ikke paavist Tegn for denne Rune, som er væsentlig forskjelligt fra det, som findes i Runerækkerne paa Vadstena-Brakteaten og Kylfver-Stenen, samt i de ags. Rækker.

latinske Indskrifter kan have en Form, der ganske ligner den ifølge v. Grienberger oprindeligste Form af Runen. Men heller ikke denne Forklaring kan jeg, navnlig af Hensyn til Lyden, holde for sandsynlig.

1) Zacher S. 30 mener, at Tegnet for η efter sin Oprindelse betegner gg .

2) Litterær Skrift, d. e. Skrift, som forekommer i Papyrus-Haandskrifter, som skulde danne Bøger og i hvilke der blev skrevet af professionelt øvede Skrivere.

Paa Brakteaten Nr. 17 Stephens (fra Danmark) følger efter et firkantet Skilletegn ved Skrift fra høire mod venstre Runerne $\mathfrak{J} \gg$ (Rune 6—4 til høire for Hæmpen, hvor Rune 6 og 5 har fuld Høide, ligesom \mathfrak{J} og de andre Runer). Dette læser jeg $\mathfrak{ŋE}$ og jeg opfatter det som **Inge* (af ældre **Ingwja*). Vi har her et Mandsnavn (oldsvensk *Ingi*) i Nominativ, som er afledet af Navnet paa den Stammeheros, hvem Angelsakserne kaldte *Ing*.

Her er to Gange sat et Runetegn, som i Form stemmer overens med den sædvanlige **k**-Rune, med den Undtagelse, at det to Gange satte Tegn her har de omstaaende Runers Høide. Og dette to Gange satte Tegn har her Betydningen $\mathfrak{ŋ}$ som Stavelsetegn¹⁾.

Den samme Lydbetegnelse finder jeg paa et Beslag fra Vimose (Stephens I S. 301). Her er til høire skrevet fra høire mod venstre de to Runer **lw**. Til venstre er skrevet fra venstre mod høire tre Runer: **kku**. Disse Runers Toppe naar ligesaa høit op som Toppene paa de to til høire skrevne Runer. Derimod naar de nu ikke længere ned end lidt under Midten af de to til høire skrevne Runer (**lw**). Under de Runer, som er skrevne fra venstre mod høire, er Beslagets Overflade ikke bevaret i sin oprindelige Form, saa at man ikke kan se, hvor langt de fra venstre mod høire skrevne Runer oprindeligt har naaet ned. Jeg tror dog, at Runerne fra først af ikke har havt Former, som skulde læses anderledes, end man efter det, som nu er bevaret, maa læse.

Den første af de fra venstre skrevne Runer ser ud som en **k**-Rune, der naar op til de andre Runers Høide. Anden Rune har ogsaa Formen af en **k**-Rune, som naar op til de andre Runers Høide, men den slutter sig ind til Toppen af tredje Rune. Rune 3 er **u**. Jeg læser disse 3 Runer $\mathfrak{ŋu}$, d. e. **Ingu*. Jeg finder her Vokativ af Navnet paa Ingaevonernes Stammeheros, bøiet som en *u*-Stamme.

Endelig findes en nærbeslægtet Lydbetegnelse mulig paa Brakteaten Nr. 104 Stephens (fra Bornholm). Dennes Indskrift, som jeg paa Originalen har læst anderledes end Stephens, er dog meget utydelig og dens Læsning derfor usikker, og Indskriften er maaské en feilagtig Kopi.

Efter de første 10(?) Runer følger her en Prik som Skilletegn. Rune 11 er en ret Stav, som oventil er utydelig. Jeg læser den som **i**. Rune 12 ligner en **k**-Rune, hvis Aabning vender mod Indskriftens Begyndelse og som har samme Høide som de andre Runer. Rune 13 ligner mest en svagt bøiet **s**-Rune, hvis øvre korte Streg skraaner ned mod venstre. Men jeg formoder, at Rune 13 oprindeligt var ment som samme Rune som Rune 12. Rune 14 synes temmelig sikkert at være **i**. Rune 15 er aldeles usikker.

Efter Sammenhængen, som jeg her ikke skal nærmere belyse, maa der efter min Mening her søges et Mandsnavn i Nominativ. Dette maa ende paa en Vokal, fordi der efter et Skilletegn følger som Rune 16 en sædvanlig og fra Rune 12 aldeles forskjellig **k**-Rune, hvilken maa høre til Ordet for »jeg«. Jeg læser Navnet \mathfrak{in}^* (**Ing-*), men vover ikke at bestemme Navnets Endelse.

¹⁾ Denne Brakteat har ogsaa **PP** for **w** (i Fremlyd); **YY** for **k** (én Gang i Udlyd, men to Gange **Y**). Den her brugte usædvanlige Fordobling af Runetegn er mulig foranlediget ved Tegnet \ll for $\mathfrak{ŋ}$.

De her anførte tre Indskrifter, af hvilke jeg navnlig lægger Vægt paa Brakt. Nr. 17, synes at vise, at << af samme Høide som de omstaaende Runer har været brugt som Tegn for den Lyd, der i Ulfilas Bibelskrift skrives *gg*, og for den Stavelse, som der skrives *igg*.

Dette Tegn synes tydelig at være opstaaet af det græske Bogstavtegn Γ (*g*) to Gange sat. Dog afviger dette Tegn saa stærkt fra de ellers forekommende Runetegn for η , at jeg ikke vil føre dem tilbage til ét og samme oprindelige Runetegn. Men jeg antager, at Runeskriften fra den græske Skrift har faaet to forskellige Tegn med samme Lydværdi. Det, som forekommer paa Brakt. Nr. 17 (og Nr. 104[?]), samt paa et Beslag fra Vimose, er opstaaet af to ved Siden af hinanden skrevne græske Gamma'er, medens det andensteds i flere skiftende Former forekommende Runetegn for η er opstaaet af en græsk Ligatur af to Gamma'er.

Den Kjendsgjæring, at << af samme Høide som de øvrige Runer kan betegne den Stavelse, som i Oldnorsk betegnes ved *ing*, vækker en ny Formodning.

Den eneste Sten-Indskrift, hvori < har samme Høide som de øvrige Runer, er Belland-Indskriften: <Mþþþ. Denne har jeg læst *keþan*, hvori jeg har seet Genetiv af et Mandsnavn, dog uden sikkert at kunne paavise et saadant.

Nu er umiddelbar Gjentakelse af et Runetegn sjælden, og Forenkling af et Runetegn forekommer ofte. Det ligger da nær at formode, at < her kunde være Forenkling af << med samme Høide som de øvrige Runer. Hvis saa er, bliver Belland-Indskriften at læse: *neþan*, d. e. *Inge þan*. Vi faar da et velkendt Mandsnavn i Nominativ, det samme som paa Brakteaten Nr. 17.

þan er da Akkus. Ental Hankjøn »denne«, hvorved »Sten« maa tænkes til, som ved *þin* Reistad og Roes; se NI. S. 542.

Et Verbum maa da tænkes til, snarest med Betydningen »satte« eller »hug«. Paa lignende Maade er et Verbum (f. Eks. med Betydning »skjænkede«) oftere udeladt i græske og latinske Indskrifter, hvor kun en Personbetegnelse i Nominativ og Objektet er nævnt i Indskriften.

Indskriften paa Brakteat Nr. 38 Stephens (fra Danmark) synes at være <NIN (første Rune af samme Høide som de følgende). Dog skal der mulig læses I<NINI.

Jeg formoder, at dette skal læses *quiu* eller *iquiui*. Efter det foran omtalte Mandsnavn paa Brakteat Nr. 17 og Nr. 104 kunde man i Runerne *qui* (eller i *iqui*) søge et Mandsnavn **Ingwi* i Nominativ.

Den ags. Form af Runen η X er vistnok senere. Wimmer S. 116 Anm. 1 opfatter den som opstaaet derved, at to mod hinanden vendte Runetegn < er skudt ind i hinanden. Væsentlig den samme Forklaring af Tegnet kan man bibeholde, naar man betragter Runen η som opstaaet af det fordoblede græske Γ (Gamma).

Ogsaa Runetegnet for *g* synes mig at stamme fra den græske Skrift.

Rune 7 er X *g*. Den har havt Navnet **giba*, d. e. »Gave«. Wimmer S. 114 f. nævner først som muligt, at Runetegnet kunde være det latinske X med ny Betydning, men han finder det sandsynligere, at Tegnet X er opstaaet ved Fordobling af < *k*, saaledes at de to *k*-Runer er stillede med Vinklernes Toppunkter imod

hinanden (hvilket allerede Zacher S. 30 har ment). Men Wimmer antager, at den latinske Bogstav **X** alligevel har kunnet afgive Mønsteret for Runetegnets Formning¹⁾.

g-Runens Lydværdi taler afgjort imod, at den skulde have sin Oprindelse fra latinsk **X**²⁾. Ogsaa Forklaringen af Runetegnet **X g** som opstaaet af en Fordobling af **< k** finder jeg høist usandsynlig, fordi **kk** forenet til ét Tegn i fonetisk Henseende vilde være et høist urimeligt Tegn for **g**, saa meget mere, som *g* paa den Tid, da Runeskriften blev opfundet, var efter Wimmers egen Antagelse en Spirant.

Th. v. Grienberger (Arkiv XIV S. 119 f.; Z. f. d. Ph. XXXII S. 304) forklarer Runen **X g** som indkommen ved keltisk Indflydelse og som opstaaet af Tegnet **X**, der i keltiske Indskrifter i Forbindelsen **XT** bruges som Tegn for den tonløse gutturale Spirant græsk χ , tysk *ch*. Denne Opfatning synes mig nærmere ved Sandheden end Wimmers, men heller ikke den kan jeg holde for den rette. Thi ved alle andre Tegn i den ældste Runerække, med Undtagelse af Runerne for **ŋ** (**Ingws*) og for **x** (**ilx*), forekommer den Lyd, som Runen betegner, i Runenavnets Fremlyd, og alle disse Runer maa efter min Mening være dannede efter fremmede Bogstaver, som betegnede Lyd, der forekom i Fremlyd og for Konsonanternes Vedkommende umiddelbart foran Vokal. En Brug af det fremmede Tegn **X** som den, der i Keltisk alene forekommer i Indlyd foran *t*, kan derfor efter min Mening ikke have været bestemmende for Dannelsen af den germanske Rune for **g**.

Gundermann mener, omtrent som tidligere I. Taylor, Greeks and Goths (1879) S. 36, 80 f., at Runen **X g** er opstaaet af det græske Tegn for Chi **X** paa en Tid, da germansk Sprog endnu havde Lyden *gh* for den deraf siden ved Lydflytning opstaaede Lyd *g*. Men Gundermanns Theori om, at Germanerne skulde have optaget Runetegnene, før den særlig germanske Konsonantforskyvning var indtraadt, er forfeilet, saaledes som Runetegnene for **t**, **h**, **f** og **ŋ** viser.

Dog tror jeg, at Gundermann har Ret, naar han bringer Runetegnet for **g X** i Forbindelse med det dermed i Form fuldstændig overensstemmende Tegn for Chi³⁾. Jeg tror nemlig ved Runen for **ŋ** at have bevist (hvad ogsaa af andre Runer vil fremgaa), at Runeskriften forudsætter ved Siden af Kjendskab til den latinske Skrift ogsaa Kjendskab til den græske Skrift, saa at ogsaa flere Runer kan stamme fra græske Bogstavtegn. Den Antagelse, som er udtalt ogsaa af flere andre Forskere, at Runen for **g X** er opstaaet af det græske Tegn **X**, synes mig derfor, hvad Tegnet angaar, berettiget. Paa den Tid, da Runeskriften blev opfundet, maa græsk χ være bleven udtalt som tonløs Spirant (Fricativa), ligesom got. *g* dengang i Fremlyd sandsynlig var tonende Spirant (Fricativa).

Ligesom Runen for **g** (den tonende Spirant) efter min Mening er opstaaet af det græske Tegn for χ , som havde beslægtet Lydværdi, saaledes skrives omvendt

¹⁾ Henning (S. 154) finder (ligesom senere R. Meyer, Sievers Beitr. XXI S. 167 og v. Friesen S. 4) Wimmers Forklaring ikke trolig; han formoder, »dass ebenso wie allen übrigen einfachen Runen auch ihr [der *g*-Rune] ein einheitliches Zeichen zu Grunde liegt.«

²⁾ I det følgende skal jeg søge at forbinde Rune 15 med latinsk **X**.

³⁾ Ulfila har paa Chi's Plads et med græsk **X** væsentlig overensstemmende Tegn, som han bruger i Fremmedord, især i Navnet *Xristus*. For *g* bruger han det græske Tegn Gamma.

i frankiske og andre oldtyske Kilder *ch* ofte for etymologisk berettiget *g* (Kögel i Zeitschr. f. deutsch. Alt. XXXIII S. 16 f.¹).

Ogsaa O. v. Friesen (S. 4, 32 ff.) afleder Runetegnet **X** af græsk **X**. Han mener med god Grund, at Runetegnet i *hailag* paa Ringen fra Pietroassa kan have havt samme Lydværdi som det græske Tegn.

Den Omstændighed, at den tonende Spirant i Gotisk under Bøiningen skiftede med den tonløse Spirant, som i **hailagis* (Gen.) og *hailag*, har sandsynlig været Hovedgrunden til, at Runeskriften som Betegnelse for den tonende Spirant *g* i alle Lydstillinger, ogsaa i Fremlyd, valgte det græske **X**, som betegnede en tonløs Spirant.

Men naar v. Friesen S. 52 tænker sig Muligheden af, at der i Runeskriften har været et ældre Udviklingstrin, paa hvilket **X** kun betegnede den tonløse Spirant, og dette endogsaa i Fremlyd, hvor den Form af Runeskriften, som vi kjender, har Tegnet **H**, saa mangler denne Formodning enhver ydre faktisk Støtte. Ialfald kan jeg indenfor Runeskriftens egen Udvikling ikke komme længere tilbage end til det Trin, som er betegnet ved Runenavnene. Og her viser Runenavnet **giba*, at Hovedbetydningen og den egentlige Betydning eller Lydværdi af **X** var den tonende Spirant, uagtet Tegnet var udgaaet fra et fremmed Tegn for en tonløs Spirant.

Rune 8 **w**. En bestemt Afvigelse fra det latinske Alfabet samtidig med en Overensstemmelse med det græske (ialfald det gammelgræske) Alfabet og med det fønikiske, samt med flere andre Alfabeter, som staar i Forbindelse dermed, viser Runeskriften deri, at den har et eget Tegn for Halvvokalen *w*. Dette taler imod, at Runeskriften skulde stamme fra det latinske Alfabet alene; thi hvis saa var, skulde man vente, at **u**-Runen tillige, som i den kortere Rækkes Runeskrift, betegnede Halvvokalen *w*, da den latinske Skrift jo har samme Tegn for begge Lyd. Der synes paa Forhaand tværtimod at være al Grund til at antage, at Runeskriften her er paavirket af en fremmed østligere Skrift, der havde et eget Tegn for Halvvokalen *w*²).

Af Runens Navn **winja* haaber jeg bestemtere at skulle kunne godtgjøre, at Runen for **w** ikke er laant fra den latinske Skrift. Jeg opsætter derfor den nærmere Undersøgelse om Runen, indtil dens Navn er behandlet.

Rune 23 **o** skal efter Wimmer (S. 107, 111 f. Anm.) være opstaaet af det latinske Tegn **O**. Men det er uimodsigeligt, at det latinske Bogstavtegn baade

¹) Saaledes skrives ogsaa hos Jordanes et gotisk Navn *Achiulf*, som i gotisk Form vilde hede **Agivulfs*.

²) At Runen **P** **w** skulde stamme fra det latinske Tegn **O**, som Wimmer mener, forekommer mig hverken fra Tegnets eller fra Lydens Side sandsynligt. Denne Wimmers Forklaring betvivles eller forkastes af mange tyske Granskere (R. Meyer, Beitr. XXI S. 167 f.).

Heller ikke kan jeg med v. Grienberger (Arkiv XIV S. 121 og Z. f. d. Ph. XXXII S. 303) holde **w**-Runen for opstaaet af det latinske Tegn **B**. Thi Runeskriften viser, som jeg i det følgende skal udvikle, netop ved **w**-Runen en tydelig Overensstemmelse med andre fremmede Alfabeter end det latinske.

Om Runen for **w** taler Luft S. 47, 55.

i dets sædvanlige Form **O** og i Tegnets forskellige Variationer har mindre Lighed med Runetegnet end det græske Tegn for Omega, hvoraf Runetegnet efter Andre skal være opstaaet (jfr. O. Montelius, Die Kultur Schwedens in vorchristlicher Zeit (Berlin 1885) S. 114, Luft S. 29, v. Friesen S. 24).

I denne Henseende kan mærkes, at Omega i Corp. Inscr. Att. III Nr. 1134, fra 171—172 efter Kr. (hvilken Indskrift 3 Gange har den sædvanlige Form), 3 Gange har en Form med to skraa Ben ligesom Runen; se S. 108 Tavle I Fig. 8. Et Par andre græske monumentale Former, som forekommer i Indskrifter i Sortehavs-Egnene fra Keisertiden og som staar nær ved Runens Form, har v. Friesen S. 24 opført. De gjengives her S. 108 Tavle I Fig. 9¹⁾.

Naar Runeskriftens første Anvendere, saaledes som jeg i det foregaaende har søgt at vise, har kjendt og tildels som Forbillede benyttet græske Skriftegn, saa ser jeg ingen gyldig Grund til at benegte, at **o**-Runen stammer fra det græske Tegn for Omega²⁾.

Den Opfatning, at Runetegnet for **o** stammer fra det græske Tegn for Omega, skal jeg i det følgende søge at støtte ved en Forklaring af Runens Navn.

Det fortjener Opmærksomhed, at **o**-Runens Tegn klarlig staar nærmere ved monumentale Former af den græske Bogstav Omega end ved de kursive græske Former. Denne Sandhed synes v. Friesen S. 24 mig at fordunkle.

Ulfila har væsentlig samme Tegn som Runetegnet **⚡** paa Omegas Plads med Betydning af *ō*. Dette Ulfilas Tegn har flere Forskere antaget for laant fra den græske Skrift. Men man har ikke paavist et tilsvarende Tegn i den græske Uncialskrift, som ved andre Bogstaver afgav Forbilleder for Ulfilas Bogstavtegn; jfr. Luft S. 87 f. Derfor forklarer Wimmer (S. 269 f.) Ulfilas Bogstavtegn for *ō* som laant fra Runetegnet; jfr. v. Friesen S. 47, 49, 50 f. Dog taler Ulfilas Tegn for *ō* derved,

¹⁾ Med Hensyn til Ligheden mellem Runetegnet og det græske Skriftegn kan her en (dog ikke fuldt sikker) Form af Runetegnet, som nærmer sig endnu mere til det græske Skriftegn, nævnes, uagtet denne Runeform ikke synes at være bevaret fra Runeskriftens første Dannelse af. Runetegnet for **o** er en enkelt Gang i sen Tid skrevet saa, at de to Krumstave gaar ind til hinanden paa Midten, men ikke krydser hinanden (se NI. S. 285); men herpaa lægger jeg ingen Vægt. Mærkeligere er det, at den meget tydelige Eidsvaag-Indskrift ved Bergen, som jeg har sat til Tiden omkring 600, har en Rune, som jeg har opfattet som **o**, men som afviger fra Runens ellers forekommende Form derved, at de to Krumstave ikke mødes paa Midten, men er adskilte fra hinanden ved et ikke lidet Mellemrum. Se NI. S. 452 f.

Indskriften har jeg læst **haoarar**. Den tør vistnok ikke læses som **hararar**. Men mulig er Læsningen **hauarar** ikke udelukket, uagtet begge Stave paa Runetegnet er indbøiede paa Midten, hvilket ellers ikke findes ved **u**-Runen.

²⁾ Imod Forklaringen af **o**-Runen som opstaaet af det græske Tegn for Omega indvender Wimmer (S. 111 f. Anm.), at han vilde holde det for høist mærkværdigt, at man skulde være faldt paa at udtrykke **o** ved et af Omega opstaaet Tegn, naar man for **e** valgte **E**. Hertil svarer jeg: Det er ingenlunde bevist, at **e**-Runen er opstaaet af latinsk **E**; tværtimod holder jeg det modsatte for høist sandsynligt. Se herom mine Bemærkninger om Runetegnet for **e**. Men selv om det var saa, at Runetegnet for **e** var en Efterligning af det Tegn, som i Græsk betegnede kort *e*, medens Runetegnet for **o** var en Efterligning af det græske Tegn for langt *o*, saa vilde dette ikke være stort mere paafaldende end, at **e**-Runen har et Navn, som begynder med kort *e*, medens **o**-Runen har et Navn, som begynder med langt *o*.

Th. v. Grienberger (Z. f. d. Ph. XXXII S. 303) søger at støtte Aflødningen af Runetegnet **⚡** fra det latinske Tegn ved følgende Bemærkning: »die beiden beine des run. **⚡** sind in sich schneidenden abstrichen einer variante des cursiven [her staar i Teksten selve Tegn] der pomp. wandschriften schon vorgebildet.«

at det staar paa Omegas Plads, for, at Runetegnet snarere er laant fra det græske Tegn for Omega end fra det latinske **O**.

Rune 19 **e** forekommer ikke i gotiske Indskrifter. Det sædvanlige Tegn for Runen er **M**. Denne Form er den oftest forekommende i nordiske Indskrifter og den enegjældende i ags. Indskrifter. Den findes ogsaa i Charnay-Spændens Runerække og er den enegjældende i tyske Indskrifter. Denne Form synes derfor, som Wimmer S. 103 mener, at være bevaret fra den ældste germanske Runeskrift. I flere nordiske Indskrifter fra alle tre nordiske Lande, af hvilke nogle er af de allerældste, forekommer en afvigende Form **Π**. Nemlig paa Torsbjærg-Dopskoen, paa Straarup-Diademet, paa Benkammen fra Nedre Hov (NI. S. 423, 427), samt paa Stenene fra Opedal og Krogsta, desuden væsentlig ligedan paa Valsfjord-Berget. Det er altsaa ikke rigtigt, naar Wimmer tidligere (S. 103) har sagt, at denne Form udelukkende er at forklare af det Material, paa hvilket den forekommer, nemlig Metal. Det synes mig endog muligt, om end usikkert, at denne Form **Π** kunde være en førnordisk Sideform, det vil sige, at ogsaa den kunde være dannet af Germanerne ved Efterligning af et Tegn hos et ikke-germansk Folk, som gav dem Skriften eller paavirkede deres Skrift. Jfr. mine Bemærkninger i det følgende om Formen **T** for **t** paa Kovel-Spydet.

Wimmer S. 102 f. er i Tvivl om **e**-Runens Oprindelse. Han nævner det som en Mulighed, at Tegnet **M** kan være opstaaet af det latinske Tegn **E**, som blev vendt om for ikke at faa en Skraastreg, som strakte sig ovenfor eller nedenfor Hovedstaven. Men han synes at være vel saa tilbøielig til at udlede Runetegnet **M** af det latinske Tegn **II**, som meget tidlig er kommet i Brug hos Romerne, men ogsaa har holdt sig meget længe, f. Eks. i Vægge-Indskrifter i Pompeii. Paa de siebenbürgiske Vokstavler fra 2det eller 3dje Aarh. efter Kr. bruges denne Form udelukkende¹).

Wimmers anden Forklaring tiltrædes af Henning (S. 155) og af v. Grienberger (Arkiv XIV S. 118 f., 123).

Ogsaa jeg finder Wimmers anden Forklaring, hvorefter Runetegnet **M** skal være opstaaet af det latinske **II**, sandsynligere end hans første. Men da jeg i det foregaaende tror at have godtgjort, at flere andre Runer er opstaaede af græske Bogstavtegn, synes det mig sandsynligst, at Runen **M** stammer fra en Form af det græske Tegn for Eta. Hvis man knytter Runetegnet til den græske Uncialskrifts Tegn **H**, da maa vel det, at Forbindelsesstregen paa Runetegnet mellem de to rette Stave gaar ud fra disses Toppe, være en Forandring, som har sin Grund i Trangen til at adskille dette Tegn fra Runetegnet for **h** **H**.

Men O. v. Friesen synes at have Ret i, at Runetegnet **M** for **e** nærmest staar i Forbindelse med den græske Kursivskrifts Tegn for **ē** (se S. 108 Tayle I Fig. 10). I disse græske Kursivformer, som er gjengivne efter v. Friesen, er Tværestregens Indbøining saa svag, at ogsaa Runeformen med horisontal Tværestreg oventil let kan føres tilbage til en saadan græsk Form.

¹) Ifølge Blass, Lateinische Paläographie (Iw. v. Müllers Handbuch I S. 326), anført af Luft S. 23, findes dette latinske Tegn for **e** kun i Privatindskrifter og i Kursivindskrifter.

Imod denne Forklaring af e-Runens Tegn kunde man kanskje ville indvende, at Runens Navn **ehws* begynder med kort *e*; men denne Indvending synes ikke afgjørende, da Runen betegner baade kort *e* og langt *e*. At Indvendingen ikke er afgjørende, godtgjøres derved, at Ulfila betegner det lange gotiske *e* ved et Bogstavtegn, som er overensstemmende med det græske Tegn for Epsilon.

At græsk Eta endnu paa Ulfilas Tid ikke blev udtalt som *i*, men som *ē* (saaledes som endnu i den trapezuntiske Dialekt), fremgaar deraf, at Ulfila i Regelen gjengiver *η* i Laanord fra Græsk ved gotisk *e*. Naar Ulfila dog til Tegn for *e* i sin gotiske Bibelskrift har valgt en Form af Epsilon, ikke af Eta, skal Grunden hertil efter v. Friesens Formodning S. 21 f. maaské være den, at det græske *η* paa hans Tid havde faaet en altfor lukket Udtale til, at han vilde bruge det græske Tegn for Eta. Dette synes dog lidet rimeligt, da allerede Ammian i Slutningen af det 4de Aarh. gjengiver got. *ē* ved *i* og da mulig endog **gutani** i Pietroassa-Indskriften er at opfatte som opstaaet af **Gutanē* og **tilarids** Kovel som opstaaet af **Tilarēds* (NI. S. 15, 265).

I det foregaaende har jeg kun søgt at bestemme nogle faa Runers Op-
rindelse. Men gjennem Behandlingen af disse tror jeg dog med Sikkerhed at have vundet det vigtige Resultat, at Runeskriften forudsætter, at de Germaner, hos hvem den opstod, havde faaet Meddelelser baade om latinske og om græske Skrifttegn, og at nogle af Runeskriftens Tegn er overførte fra den latinske Skrift, medens andre er overførte fra den græske Skrift.

Jeg har forklaret Runerne for **f**, **h**, **r**, **j** af latinske Tegn. Derimod Runerne for **ŋ**, **g**, **o**, **e** af græske Tegn. Runen for **w** har jeg betegnet som overført fra en østligere Skrift end den latinske.